

Prat de la Riba i les llibertats medievals, un exemple de patriotisme cívic?

Giovanni C. Cattini

Professor del Pla Serra Húnter

Universitat de Barcelona

La meva intervenció planteja remarcar el pes d'Enric Prat de la Riba en la formulació de la moderna cultura política catalanista i, especialment, la seva aportació fonamentada a la reivindicació de les històriques llibertats constitucionals catalanes.

En aquest sentit, el text s'estructura en una breu presentació metodològica a la qual segueix un repàs de les principals reivindicacions constitucionals catalanes formulades per la intel·lectualitat del Principat al llarg del segle XIX i que són bàsiques, al nostre entendre, per remarcar la creació d'una cultura cívica catalanista del vuit-cents.

Seguidament, analitzarem les reflexions de Prat de la Riba repartint-les en dues etapes: en la primera, entre 1885 i 1898, destaca el seu medievalisme, que coincideix amb els primers anys d'aprenentatge i agitació política, així com d'elaboració de doctrina; en canvi, la segona etapa, que va de 1899 a 1906, es caracteritza per la maduració de Prat de la Riba com a home de partit i editorialista de combat, i també com a elaborador de teoria. En aquesta segona fase, hi ha la seva obra més emblemàtica, *La nacionalitat catalana*, i escrits erudits on reivindica les corts catalanes.

En aquest marc, la reivindicació de les llibertats medievals es tradueix en tres gran arguments: el primer reivindica unes llibertats que els catalans s'havien donat històricament per governar-se millor i l'esperit de les quals havia de ser a la base d'una reforma descentralitzadora d'Espanya; el segon reivindica el sufragi corporatiu per tal d'allunyar-se de les corrupcions pròpies del sistema electoral liberal, i el tercer, la defensa de les corporacions per cohesionar millor la societat.

1. Una mirada metodològica

El marc metodològic del present article es mou en les coordenades de la història cultural i dels intel·lectuals, seguit d'aquelles interpretacions que han profunditzat en el paper de la figura de l'«intel·lectual professional» que, com Jordi Casassas ha demostrat en reiterats estudis, ha tingut tant de pes en la modernització de la societat catalana contemporània, especialment en el pas del segle XIX al segle XX.¹

En la mateixa línia, l'estudi de la intel·lectualitat catalana del període porta a evidenciar l'aportació d'Enric Prat de la Riba, que ha estat objecte de diferents estudis, entre d'altres, del professor Albert Balcells, coeditor de l'obra completa d'Enric Prat de la Riba i autor de l'assaig introductiu «L'evolució del pensament polític de Prat de la Riba», encara avui en dia de referència.²

Per altra banda, la meua aportació s'ha beneficiat del debat historiogràfic sobre el paper que el constitucionalisme antic —o, més ben dit, les experiències de les diferents cultures constitucionals— ha tingut en la formació de les cultures polítiques contemporànies. Una escola que ha tingut estudiosos del dret, com Peter Häberle³ o Maurizio Fioravanti,⁴ que han permès estudiar les constitucions des d'una perspectiva més àmplia que la merament normativa.

El fet de considerar les constitucions com a productes culturals, expressió de models polítics teòrics però també d'actituds, idees i valors que són produïts i interpretats pels ciutadans, ens condueix a preguntar-nos sobre l'existència i el caràcter de la cultura constitucional catalana contemporània, qüestió que ha merescut una atenció més aviat marginal en la historiografia catalana, però que en els últims anys s'ha traduït en aportacions que estudien des de l'època moderna fins a la contemporània, com ara les d'Antoni Simon, López Bofill i Jordi Roca, entre d'altres, tot i que el camp per recórrer encara és ingent.⁵

1. Entre les nombroses obres del Dr. Casassas destaquem: *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Barcelona, Curial, 1980; *Intel·lectuals, professionals i polítics a la Catalunya contemporània (1850-1920)*, Barcelona, Els Llibres de la Frontera, 1989; *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Barcelona, Pòrtic, 1999, obra de la qual ha estat coordinador, i finalment *La voluntat i la quimera. El noucentisme català entre la Renaixença i el marxisme*, Barcelona, Pòrtic, 2017.

2. A. BALCELLS, «Evolució del pensament polític de Prat de la Riba», a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. 1, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans i Proa, 1998, p. 21-93, i A. BALCELLS, «Prat de la Riba i la història i, en especial, la de Catalunya», a *Enric Prat de la Riba, abir i avui*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2009, p. 331-346.

3. P. HÄBERLE, *Teoría de la Constitución como ciencia de la cultura*, Madrid, Tecnos, 2000.

4. M. FIORAVANTI, *Constitución, de la antigüedad a nuestros días*, Madrid, Trotta, 2001.

5. A. SIMON, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999; A. SIMON, *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol*, Barcelona, Publicacions Abadia de Montserrat, 2005; H. LÓPEZ BOFILL, *Constitucionalisme a Catalunya. Preludi de modernitat*, Barcelona, Trià, 2009; J. ROCA VERNET, *Tradicció constitucional i història nacional (1808-1823): Llegat i projecció d'una nissaga catalana, els Papiol*, Vilassar de Mar i Lleida, Fundació Ernest Lluch i Pagès, 2011. Per a més referències, cfr. G. C. CATTINI i D. CAO, «La cultura del constitucionalisme i els intel·lectuals catalans del vuit-cents», *Afers*, núm. 77 (2014), p. 173-193.

Seguim les reflexions que, en les últimes dècades, autors diferents com Pettit, Skinner, Virolí, etc.⁶ han enucleat per avaluar la importància de la cultura republicana o de l'humanisme cívic a l'hora de bastir una comunitat política, tot remarquant el valor que tenen les tradicions d'autogovern pròpies en la configuració de les cultures polítiques contemporànies. Aquesta escola ha remarcat la importància de les llibertats locals i l'autogovern anterior al liberalisme clàssic com a base d'un patriotisme que neix i floreix en l'autogovern local, que permet desenvolupar en els ciutadans un sentiment d'orgull pel bon govern i per la seva participació en la vida pública.

Des d'aquesta perspectiva, la historiografia espanyola ha remarcat, en els últims anys, el pes que el constitucionalisme medieval ha tingut en la construcció de les cultures constitucionals espanyoles a partir de Cadis, subratllant les referències als mites gòtics, inspiradors de lleis «exemplars» i de bons furs que foren reivindicats entre el segle XVIII i el començament del XIX, com a fonaments constitucionals històrics i fonts de legitimitat de les principals transformacions polítiques en curs.⁷ En aquella conjuntura històrica, els constitucionalistes presentaren la monarquia visigoda, la representació estamental o el paper del *Fuero juzgo* com a clau de l'èxit dels estats medievals peninsulars, i que els Àustria, primer, i els Borbó, després, van esborrar per imposar el seu poder autoritari. Resumint, podem afirmar que la reivindicació de la història constitucional medieval fou utilitzada per un ampli espectre polític al començament del segle XIX: els conservadors espanyols llegien les llibertats medievals com a element de retorn de l'estabilitat de la societat tradicional, mentre que el liberalisme moderat plantejava el retorn d'unes llibertats parlamentàries que l'autoritarisme dels uns i el despotisme dels altres havien negat als espanyols. En aquest marc, però, l'historicisme català ha ocupat un lloc marginal dins una cultura política espanyola de base fonamentalment castellana. Dit d'una altra manera: en aquells moments fundacionals de l'Espanya contemporània, la incorporació del passat polític, jurídic i institucional català a un discurs històric nacional espanyol compartit va ser gairebé inexistent.⁸

6. P. PETTIT, *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*, Oxford, Oxford University Press, 1997; Q. SKINNER, *Machiavelli*, Oxford, Oxford University Press, 1981; M. VIROLÍ, *Per amore della patria. Patriotismo e nazionalismo nella storia*, Roma, Laterza, 1995; M. VIROLÍ, *Repubblicanesimo*, Roma, Laterza, 1999.

7. En aquest sentit, cfr. J. M. PORTILLO VALDÉS, *Revolución de nación. Orígenes de la cultura constitucional en España, 1780-1812*, Madrid, Boletín Oficial del Estado i Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 2000; C. GARCÍA MONERRIS, «Lectores de historia y hacedores de política en tiempos de fractura "constitucional"», *Historia Constitucional* (en línia), núm. 3 (2002), p. 39-98; J. M. NIETO SORIA, *Medievo constitucional: Historia y mito político en los orígenes de la España contemporánea (ca. 1750-1814)*, Madrid, Akal, 2007.

8. L. F. TOLEDANO, «Historicisme i política de la classe dirigent catalana en el debat constitucional gadità», a A. ALCOBERRO i G. C. CATTINI (ed.), *Entre la construcció nacional i la repressió identitària: Actes de la primera trobada Galeusca d'historiadors i d'historiadors. Barcelona, 10 i 11 de desembre de 2010* (en línia), Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2012, esp. p. 204-208. Sobre el concepte hegemònic de nació en el primer constitucionalisme, vegeu X. ARBÓS, *La idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol*, Barcelona, Curial, 1986.

2. La reivindicació constitucional catalana al llarg del segle XIX

En el cas català, les recerques ens donen avui en dia un quadre més matissat de la recepció, la continuïtat i la persistència d'una cultura jurídica pròpia del Principat que, amb moments de més o menys intensitat, ha estat fonamental per a la presa de consciència del fet diferencial català en l'Espanya contemporània.

Així, un dels representants més il·lustres de l'historicisme polític català dels segles XVIII i XIX fou el filòleg, historiador i polític Antoni de Capmany (1742-1813),⁹ qui fou pioner a intentar enllaçar històricament el procés constituent espanyol contemporani amb la tradició constitucional de la Corona catalanoaragonesa. En l'informe que confeigí el 1809 per encàrrec de la Comissió de Corts, que li confià la sistematització dels resultats de l'anomenada «consulta al país»,¹⁰ Capmany acabava recomanant la creació d'una institució permanent que vetllés per la custòdia i salvaguarda dels drets del poble enfront del poder reial, solució inspirada en les antigues diputacions generals dels territoris de la Corona d'Aragó.¹¹

En idèntica conjuntura i també per encàrrec de la Comissió de Corts, Capmany va anar recollint tota una sèrie de notícies històriques sobre les antigues constitucions i pràctiques parlamentàries medievals relatives a regnes diversos. Aquells treballs van ser aplegats i publicats pòstumament, al començament del Trienni liberal, en un volum titulat *Práctica y estilo de celebrar cortes*.¹² El sistema polític, jurídic i institucional dels antics territoris de la Corona d'Aragó li mereixia una atenció especial i una valoració clarament positiva, per bé que no el considerava un model perfecte, ni tampoc traslladable mimèticament a l'actualitat. En la introducció a l'obra, Capmany vinculava clarament la puixança política, econòmica i militar del Principat de Catalunya i els regnes de la Corona d'Aragó durant la baixa edat mitjana amb la seva oportuna constitució jurídicopolítica.¹³ Aquests conceptes havien estat expressats per Capmany en la seva obra més coneguda i de més transcendència: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*

9. Vegeu R. GRAU i M. LÓPEZ, «Antoni de Capmany: el primer model del pensament polític català modern», a A. BALCELLS (ed.), *Història del pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988, p. 13-40; R. GRAU, *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme polític català*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2006, col·l. «Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona», núm. 6; F. J. FERNÁNDEZ DE LA CIGONA i E. CANTERO, *Antonio de Capmany (1742-1813): Pensamiento, obra histórica, política y jurídica*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada, 1993.

10. Reproduït íntegrament a J. ÁLVAREZ JUNCO, «Capmany y su informe sobre la necesidad de una Constitución (1809)», *Cuadernos Hispano-Americanos*, núm. 210 (1967), p. 520-551. Segons J. M. PORTILLO VALDÉS, *Revolución de nación*, p. 266, el text va ser elaborat fonamentalment durant l'estiu de 1809, presentat l'octubre d'aquell any a la Comissió de Corts i publicat anònimament el 1811 a Cadis amb el títol *Informe sobre Cortes nacionales*.

11. *Ibidem*, p. 547 i 549-550.

12. A. de CAPMANY, *Práctica y estilo de celebrar cortes en el reino de Aragon, principado de Cataluña y reino de Valencia y una noticia de las de Castilla y Navarra*, Madrid, Imp. de Don José del Collado, 1821. Vegeu la introducció d'Eva Serra i Josep Fontana en l'edició facsímil recent de l'editorial Base (Barcelona, 2007, p. 7-64).

13. A. de CAPMANY, *Práctica y estilo*, p. v-vii.

(1779-1792).¹⁴ Aquí Capmany havia deixat palesa la seva admiració pel passat medieval català i havia nuat l'opulència i el poder de Barcelona i l'estat florent de la seva marina, comerç i indústria, amb l'existència d'unes formacions socials, polítiques i institucionals modèliques.

Ja durant el Trienni Liberal (1820-1823) la història apareix, de nou, com un espai destacat en què la política de l'època factura els seus argumentaris i imaginaris i dirimeix les seves diferències. Diversos investigadors han posat de manifest que l'atenció a la història medieval catalana i l'apel·lació a les lleis i estructures institucionals vigents fins a la desfeta de 1714 van ser fenòmens relativament habituals en l'activitat de publicistes, propagandistes i erudits inscriptibles genèricament en l'òrbita del liberalisme.¹⁵ Conseqüentment, s'ha assenyalat que l'historicisme va ser un component fonamental de la cultura constitucional dels liberals barcelonins del període. Al mateix temps, s'ha remarcat que l'aproximació i la utilització del passat van ser plurals, d'acord amb la coexistència de projectes i sensibilitats politicoideològics variis.

Uns anys més endavant, la mort de Ferran VII (1833) obrí la porta a un canvi polític en sentit liberal i encetà una etapa de profundes transformacions polítiques, socials i econòmiques que anaren desmantellant definitivament l'Antic Règim i posaren les bases d'un nou estat liberal. Aquests anys coincideixen amb la difusió del romanticisme emergent i amb els moments inicials de la historiografia romàntica catalana. Conformen una etapa tan prolífica en exemples d'usos polítics del passat, com important en la configuració primerenca d'una cultura política i d'un repertori míticosimbòlic, fornit de forma dominant de referents extrets de la història de Catalunya, notablement de l'etapa medieval. En aquest sentit, la producció historiogràfica i la literatura confegida sota l'influx de l'historicisme romàntic van contribuir de forma decisiva a la construcció del discurs de l'elit política catalana i a la formació d'una identitat catalana distintiva.¹⁶

El canvi polític de 1833 afavorí l'ampliació i la renovació de l'oferta periodística. És en aquest context que sorgí *El Vapor* (1833-1838), ideològicament en la línia del liberalisme moderat doctrinari. El seu director, el periodista i escriptor Ramon López Soler (1799-1836), va ser una figura important en la difusió del romanticisme a Catalunya. El seu exemple va ser seguit per l'advocat, historiador i novel·lista Joan Cortada (1805-1868), que a partir de 1835 contribuí molt, amb les seves obres, a catalanitzar temàticament la literatura que es feia aquí i a fomentar l'interès per la

14. A. de CAPMANY, *Memorias historicas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, Madrid, Imprenta de D. Antonio de Sancha, 1779-1792, 4 v.

15. R. ARNABAT, *La revolució del 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*, Vic, Eumo, 2001, p. 82-87; P. ANGUERA, *Els precedents del catalanisme*, p. 88-105; J. ROCA VERNET, *Política, liberalisme i revolució. Barcelona, 1820-1823*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2007, p. 430-463; J. ROCA VERNET, *Tradicció constitucional*.

16. A. GHANIME, «Apunts i reflexions al voltant dels referents medievals en la política catalana de la primera meitat del segle XIX», a F. SABATÉ (ed.), *L'edat mitjana: Món real i espai imaginat*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2012, p. 205-215.

història de Catalunya i de la Corona d'Aragó, notablement de l'etapa medieval.¹⁷

López Soler va ser l'autor de l'opuscle *Constitución Catalana y Cortes de Cataluña* (1835), confegit en bona mesura prenent com a base extractes de l'obra clàssica de Lluís de Peguera *Practica, forma, y stil de celebrar Cortes generals en Cathalunya*, publicada el 1632 i reeditada el 1701. López havia publicat prèviament, el febrer de 1834 a *El Vapor*, bona part del contingut d'aquell opuscle en una sèrie d'articles en tres lliuraments amb el títol «Cortes de Cataluña», rescatant de forma oportuna i intencionada la tradició constitucional catalana en el moment en què s'estava discutint i elaborant el projecte d'*Estatuto Real*. Quan el publicà com a opuscle l'any següent, l'autor hi afegí una introducció amb tons vindicatis on es feia una lectura quasi liberal de l'antic sistema constitucional català.

La publicació d'aquell opuscle, que coincidí amb la publicació de textos consemblants, no és gaire llunyana de l'aparició d'una obra importantíssima per a la historiografia catalana de l'època: *Los condes de Barcelona vindicados* (1836), de Pròsper de Bofarull (1777-1859).¹⁸ L'obra recordava que el Principat de Catalunya tenia un passat com a entitat política independent, destacava la necessitat de fer-ne conèixer la història i reivindicava, en definitiva, el paper que el Casal de Barcelona i la Corona d'Aragó havien tingut en la construcció d'Espanya.

En els anys de la revolució liberal, la vindicació del constitucionalisme antic i de la història de Catalunya tampoc va fer-se de forma exclusiva des del liberalisme moderat. L'apel·lació a les antigues lleis i institucions, l'enaltiment del model pactista, la remembrança dels episodis en defensa del sistema constitucional o la projecció històrica d'un suposat esperit liberal català, van ser habituals en el discurs progressista de la revolució liberal.¹⁹ En aquesta línia, tant a Catalunya com a la resta dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó, publicistes, polítics i intel·lectuals lligats al liberalisme avançat configuraren un discurs historicista basat en el passat foral. Sense negar en absolut la pertinença al marc polític nacional espanyol, aquestes elaboracions culturals cercaven de promoure i justificar dinàmiques i plantejaments anticentralistes des de la perifèria estatal.

El Bienni Progressista (1854-1856) va ser un període breu d'aprofundiment liberal i de protagonisme progressista entre dues etapes extenses d'hegemonia moderada. L'experiència va ser breu i les reformes econòmiques i polítiques no van tenir l'aprofundiment ni el recorregut necessaris per consolidar una veritable alternativa

17. A. GHANIME, *Juan Cortada: Catalunya i els catalans al segle XIX*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

18. P. de BOFARULL, *Los condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su marca*, Barcelona, Imp. de Juan Oliveres y Monmany, 1836, 2 v.

19. G. BARNOSELL, «Consens i revolució. Poble i nació a la Barcelona de la Revolució Liberal, 1835-1843», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 10 (2004), p. 137-170, i sobretot els treballs de J. R. SEGARRA, «El "provincialisme" involuntari. Els territoris en el projecte liberal de nació espanyola (1808-1868)», *Afers. Fulls de Recerca i Pensament*, núm. 48 (2004), p. 327-345; J. R. SEGARRA, «Liberales y fueristas. El discurso "neofuerista" y el proyecto liberal de la nación española (1808-1868)», a C. FORCADELL i M. CRUZ ROMERO (ed.), *Provincia y nación: Los territorios del liberalismo*, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC) i Diputación de Zaragoza, 2006, p. 73-99.

al model d'estat instituït pels moderats.

Víctor Balaguer (1824-1901), destacat escriptor, historiador i polític català del segle XIX, va fer la seva entrada definitiva en política en el marc de la revolució de juliol de 1854.²⁰ Va ser en aquell context que sorgí la idea de fundar, juntament amb progressistes aragonesos i valencians, *La Corona de Aragón* (1854-1856), iniciativa periodística de títol prou al·lusiú. Aquesta va ser una de les iniciatives de Balaguer més destacades en el camp de la premsa. El periòdic pretenia ser el portaveu dels progressistes dels territoris de l'antiga confederació i defensava un ideari que feia indestruïbles els conceptes de llibertat, progrés i descentralització política. La visió plural del passat peninsular, la valoració positiva del model confederal de la Corona d'Aragó, la vindicació de la història de Catalunya i l'exaltació del sistema constitucional català antic van posar-se al servei d'un projecte polític que volia ser una alternativa al model d'estat centralista, uniforme i exclusiu implantat pels moderats. En la seva tasca polifacètica com a literat, publicista, historiador i cronista, Balaguer contribuï de forma molt eficaç a construir l'imaginari mític i simbòlic dels catalans de l'època i a fornir-lo de referents autòctons. A part de ser un dels impulsors de la «restauració» definitiva dels Jocs Florals el 1859, Balaguer escrigué importantíssims assaigs en el camp de l'estudi i la divulgació històrica, com *Bellezas de la historia de Cataluña* (1853),²¹ *La libertad constitucional* (1858), *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1864)²² i *Las calles de Barcelona* (1865-1866).²³

Durant el Sexenni Revolucionari (1868-1874), els republicans federals esdevingueren la primera força política del Principat. Els seus plantejaments es fonamentaven majoritàriament en criteris racionalistes i universalistes i tenien Francesc Pi i Margall com a teòric més representatiu. Entre els seus objectius hi havia la voluntat de crear un poder autònom català, però no plantejaven la separació de Catalunya d'Espanya. A més, cal remarcar que el federalisme atreïa les classes populars però espantava els dirigents burgesos i les classes benestants. La seva vocació era essencialment interclassista, amb una retòrica obertament anticlerical i partidària del reformisme social.

La reestructuració federal de l'Estat es fonamentava en els antics regnes peninsulars o regionals i havia de tenir com a base l'autonomia municipal. Es pensava que el federalisme podia ajudar a posar fi a la guerra a Cuba i representar una base per a l'entesa peninsular, incloent-hi Portugal. La seva materialització fou el Pacte Federal de Tortosa, que fou signat el 18 de maig de 1869 per les forces federalistes de Catalunya, Aragó, València i Balears. Els seus promotors foren Valentí Almirall

20. J. PALOMAS, *Victor Balaguer. Renaixença, Revolució i Progrés*, Vilanova i la Geltrú, El Cep i la Nansa, 2004. Vegeu també el monogràfic de *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 19 (2016), coordinat per J. M. Domingo i G. C. Cattini, sobre les de les jornades internacional «Història, política, literatura. A 150 anys de la Història de Catalunya y de la Corona de Aragón de Víctor Balaguer».

21. V. BALAGUER, *Bellezas de la historia de Cataluña*, Barcelona, Impr. de Narciso Ramírez, 1853, 2 v.

22. V. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Barcelona, Librería de Salvador Manero, 1860-1864, 5 v.

23. V. BALAGUER, *Las calles de Barcelona. Origen de sus nombres, sus recuerdos, sus tradiciones y leyendas*, Barcelona, Salvador Manero, 1865-1866, 2 v.

i Josep Anselm Clavé. Els firmants del Pacte enaltien les llibertats populars dels territoris que havien format la Corona d'Aragó i, sobretot, vindicaven i es proclamaven continuadors de la lluita històrica dels seus habitants contra la tirania.²⁴

Les dinàmiques polítiques complexes del Sexenni arrossegaren a la seva fi la monarquia d'Amadeu de Savoia i portaren poc més tard la proclamació de la República, l'11 de febrer de 1873, un mes després que els federals intransigents catalans intentessin proclamar l'Estat català des de la Diputació de Barcelona per tal que la República Espanyola esdevingués federal i no pas unitària. Pi i Margall, Valentí Almirall i Estanislau Figueras aconseguiren tranquil·litzar els ànims, però la República, com se sap, va tenir una vida efímera. El terreny per a la restauració borbònica estava adobat.

Des dels seus inicis, el nou règim instaurat per Cánovas del Castillo es caracteritzà per la voluntat d'assentar les bases d'un estat nacional liberal, centralitzat i amb unes intencions obertament homogeneïtzadores, com demostrà la Constitució espanyola de 1876. Per a replicar aquests plantejaments centralistes i de relectura del passat en clau castellanitzadora, hi hagué una producció regionalista a diferents parts del territori espanyol. A Catalunya va destacar especialment l'aportació de Josep Coroleu (1839-1895) i Josep Pella i Forgas (1852-1918), que publicaren obres en les quals es reivindicava la modernitat de les institucions medievals catalanes en línia amb els plantejaments esmentats de Víctor Balaguer, però amb una metodologia escrupolosa i científica.²⁵

En dues obres de gran rellevància com *Las Cortes catalanas* (1876) i *Los fueros de Cataluña* (1878), Coroleu i Pella afrontaren el repte d'explicar el llegat medieval català de forma amena i de posar de manifest la seva vigència. La primera obra van dedicar-la a explicar les sessions de les Corts i a subratllar les analogies del seu funcionament en relació amb els parlaments contemporanis, insistint en el fet que, en molts països i principalment a Anglaterra, hi havia hagut una continuïtat entre les institucions estamentals medievals i les assemblees parlamentàries modernes. A *Los fueros de Cataluña* els dos autors van recollir i sistematitzar el passat legislatiu català (furs, capítols de cort, etc.) i van presentar-lo com una constitució moderna desglossada en noranta-set articles aplegats en cinc apartats. Un cop més, es presentava una lectura «liberal» d'aquest passat, que havia d'inspirar els plantejaments polítics del present.

L'obra de Coroleu i Pella representà una fita en la renovació de l'interès de la societat catalana per la història jurídica del país, o, dit d'una altra manera, per la història de les llibertats catalanes. Aquesta producció, deutora de les interpretacions

24. Vegeu el text del Pacte de Tortosa a J. A. GONZÁLEZ CASANOVA, *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, 1974, p. 436-441. Sobre el republicanisme català, vegeu À. DUARTE, *Història del republicanisme a Catalunya*, Lleida i Vic, Pagès i Eumo, 2004; J. PICH, *Valentí Almirall i el federalisme intransigent*, Catarroja, Afers, 2006. A més, vegeu: V. ALMIRALL, *Obra completa: 1867-1879. Volum 1*, edició a cura de Josep M. Figueras, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009.

25. Vegeu les biografies d'aquests dos personatges a G. C. CATTINI, *Historiografia i catalanisme*, Catarroja, Afers, 2007, i L. COSTA, *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1997.

balaguerianes de la història del Principat, va tenir un paper important en la vertebració del pensament polític del període. A més a més, la metodologia escrupolosa amb la qual va ser escrita, amb la depuració dels mites i l'ús científic de les fonts, va trobar el favor dels lectors i va contribuir a legitimar el discurs polític historicista. Aquests estudis que exaltaven els drets i les constitucions del passat catalanoaragonès, les institucions polítiques i les llibertats comunes, van constituir un repertori que va influir els altres tòpics del nacionalisme romàntic català, alhora que hi va conuiu. Dit d'una altra manera, aquesta reivindicació del constitucionalisme *ante litteram* del Principat podia llegir-se, com ja hem dit, com l'expressió d'un patriotisme cívic o republicà, ja que pretenia fomentar l'amor cap a les institucions polítiques i els valors que donaven suport a les llibertats comunes del poble català.

La història de la Catalunya contemporània tingué un moment d'inflexió a partir dels anys vuitanta del segle XIX, quan el moviment catalanista, que gairebé havia estat de reivindicació cultural fins a aquell moment, entrà en una espiral de politització. En aquest marc, les fites del moviment foren: l'organització de dos congressos catalanistes (1880 i 1882-1883), la creació del Centre Català (1882)²⁶ —organització política que arribà a presentar-se a les eleccions legislatives de 1886, però no va obtenir representació— i el lliurament del Memorial de Greuges (1885) al rei Alfons XII. En aquest context, el gran protagonista i dinamitzador del discurs i de la praxi del moviment catalanista fou Valentí Almirall (1841-1904), exrepublicà federalista força actiu ja en el Sexenni Revolucionari.

Entre les seves obres destaca *Lo catalanisme* (1886), el primer gran escrit doctrinari de referència del moviment catalanista. En aquest llibre, Almirall plantejava les bases científiques de les reivindicacions del Principat i les solucions pràctiques per a resoldre l'encaix de Catalunya dins d'Espanya. En línia amb el seu passat federal, Almirall considerava, precisament, que el federalisme asimètric era l'eina que podia resoldre les friccions entre el Principat i la capital de l'Estat. Aquesta solució la veia possible tant en un règim republicà com en una monarquia. Tot i això, remarcuem que Almirall reivindicava el passat medieval constitucional català i plantejava la necessitat de restaurar les Corts amb un poder legislatiu propi. Preveia que aquest parlament català s'havia de constituir per sufragi universal indirecte. O, dit d'una altra manera: la cambra catalana s'havia de formar de manera equitativa amb persones escollides prèviament pels representants de districte, pels membres de les corporacions i, finalment, pel sufragi directe. En aquest marc reivindicava, també, el vessant liberal del passat constitucional català, en línia amb els autors analitzats anteriorment.

Com se sap, l'hegemonia d'Almirall en el catalanisme entrà precisament en crisi en la conjuntura de 1886, quan el seu lideratge fou qüestionat per diferents personalitats del moviment i, sobretot, per part del jovent universitari aplegat al vol-

26. J. PICH, *El Centre Català: La primera associació política catalanista (1882-1894)*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2002.

tant del Centre Escolar Catalanista, filial del Centre Català. Després d'unes quantes acusacions recíproques, aquest sector dissident (al voltant del 40% dels afiliats) es donà de baixa del Centre Català per a formar, el 1887, la Lliga de Catalunya, el nom de la qual deixava entreveure clares ressonàncies a la causa irlandesa.²⁷

3. Els primers anys d'activisme ideològic i polític de Prat de la Riba (1895-1898)

El mateix 1887 Prat de la Riba, amb disset anys, es va inscriure a la Universitat de Barcelona²⁸ i es va afiliar al Centre Escolar Catalanista, del qual esdevingué el secretari de la Secció de Dret l'any següent. Aquí llegí una conferència sobre els sistemes de propaganda catalanista el 1887, en què exposà temes que serien realitzats i desenvolupats per ell mateix en el futur.²⁹

La tardor de 1890 el jove Prat assumia la presidència del Centre Escolar Catalanista. Hi pronuncià la famosa conferència en què deixà clara la diferència entre nació, pàtria i estat, o, dit d'una altra manera, clarificà per primera vegada, i de forma contundent, que «Catalunya era l'única pàtria dels catalans», mentre que Espanya era «sols un nom indicatiu d'una divisió geogràfica, com ho és Europa» i no era «una nació, sinó un Estat». D'antuvi cal subratllar que, tal com va remarcar Jordi Casassas, Prat de la Riba mantingué pràcticament igual l'essència del seu missatge en aquest tema cabdal del concepte de pàtria dels catalans, al llarg de la seva vida i tot i els canvis deguts a la conjuntura del moment, com repetí en la seva obra cabdal *La nacionalitat catalana*.³⁰

En aquest parlament, Prat de la Riba defensà l'essència de Catalunya i denuncià les polítiques homogeneïtzadores i centralistes dels governs espanyols. En aquest marc, reivindicava aquell corrent científic contemporani que, des de França i amb homes com l'historiador catòlic i positivista Hypolite Taine (1828-1893), criticava l'uniformisme, el parlamentarisme, i defensava la descentralització i un règim representatiu per classes i gremis. I, de fet, Prat afirmava expressament que l'època de grandesa de la pàtria catalana havia estat l'edat mitjana i que l'edat moderna, amb els seus principis, havia anat en detriment del Principat. En aquesta intervenció, es pot, doncs, ressaltar que Prat de la Riba ofereix una lectura obertament conservadora del

27. J. LLORENS, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992; J. LLORENS, *La Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista. Dues associacions del primer catalanisme polític*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1996.

28. Per a una anàlisi detallada de la formació cultural i intel·lectual de Prat de la Riba em permeto remetre el lector al meu treball: G. C. CATTINI, *Prat de la Riba i la historiografia catalana. Intel·lectuals i crisi política a la fi del segle XIX*, Catarroja, Afers, 2008.

29. Vegeu E. PRAT DE LA RIBA, «Sistemes de propaganda catalanista», a E. PRAT DE LA RIBA, *Obres completes*, vol. 1, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998, p. 113-120.

30. J. CASASSAS, «Prat de la Riba i "La Nacionalitat catalana"», a E. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, edició a cura de Jordi Casassas i Ymbert, Barcelona, Edicions de la Magrana, 1993, p. v-lvi.

fet medieval³¹ que pot conviure amb l'esmentada versió liberal de les llibertats i del constitucionalisme del Principat.

Un any i mig després, la reivindicació de les llibertats medievals tornava a tenir ressò en la primera assemblea de la Unió Catalanista a Manresa (el març de 1892).³² L'acte manresà del qual nasqueren les cèlebres bases fou una fita del catalanisme vuitcentista. Tot i això, cal recalcar que aquestes bases eren en realitat un projecte encara embrionari, ja que materialitzaren uns principis programàtics que s'havien de perfilar en els anys següents. Els plantejaments manresans, tot i els seus defectes, posaven en l'agenda política espanyola el fet que una part de Catalunya s'estava mobilitzant per a fer sentir la seva veu d'una manera que diferia de les mobilitzacions dels anys vuitanta. Les Bases plantejaven un ampli autogovern del Principat amb unes Corts elegides per sufragi orgànic, la salvaguarda dels seus trets jurídics i lingüístics i la introducció d'una nova divisió territorial basada en les comarques i en els municipis, en contra de la divisió provincial de 1833. En síntesi, les Bases es quedaren entre la declaració de principis per a aconseguir un proselitisme catalanista i una borrosa idea de constitucionalisme català. Precisament per a corregir aquesta última vessant, Prat de la Riba intervingué amb unes esmenes que volien concretar el marc de la futura autonomia catalana. Per a això, el futur dirigent català considerava urgent fixar les atribucions dels diferents poders de la nova carta constitucional catalana segons els trets peculiars de la història jurídica del país i les exigències de la ciència política contemporània.³³ De tota manera, les esmenes proposades per Prat de la Riba no prosperaren perquè ell mateix les retirà. Poc després de l'aprovació de les Bases de Manresa es publicà l'obra de Josep Torras i Bages *La tradició catalana*, que aplegava una sèrie d'articles que havien aparegut a *La Veu de Montserrat* anteriorment.³⁴ Aquest llibre esdevingué el text de referència dels catalanistes catòlics. S'hi defensaven la religió com a element essencial de la vida dels pobles i el corporativisme per a l'organització de la societat, i s'hi rebutjaven el liberalisme, el parlamentarisme i el centralisme. L'Església esdevenia el nucli del qual havia de partir la regeneració de la Catalunya moderna. Tot i els elements que podia compartir amb Torras i Bages,

31. Sobre el conservadorisme medievalitzant del jove Prat ha insistit M. FUENTES CODERA, «La Cataluña medieval en la construcción del nacionalismo lligaire noucentista», *Historia Contemporánea*, núm. 45 (2012), p. 605-636.

32. J. TERMES i A. COLOMINES, *Les Bases de Manresa de 1892 i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992; J. TERMES i A. COLOMINES, *Patriotes i resistents. Història del primer catalanisme*, Barcelona, Base, 2003, p. 159 i seg.; J. LLORENS i VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, p. 267-281, J. COLL i AMARGÓS, «Narcís Verdaguier i Callis davant el drama de mossèn Cinto (1862-1918)», *AUSA. Publicació del Patronat d'Estudis Osonens* (Vic), vol. xvii, núm. 137 (1996), p. 236 i seg.; J. M. OLLÉ ROMEU (dir.), *Homes del catalanisme. Bases de Manresa. Diccionari biogràfic*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1995; J. L. PÉREZ FRANCESC, *Les Bases de Manresa i el programa polític de la Unió Catalanista (1891-1899)*, Manresa, Fundació Caixa de Manresa, 1992.

33. E. PRAT DE LA RIBA, «Intervenció del 26 de març de 1892 a l'Assemblea de la Unió Catalanista, que aprovà les Bases de Manresa. Esmenes a les bases 8 i 9 i addicions, no aprovades», a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. 1, p. 159-183.

34. J. TORRAS I BAGES, *La tradició catalana: estudi del valor ètic i racional del regionalisme català*, Barcelona, La Il·lustració, 1892.

Prat de la Riba no es deixà influir en la seva formulació del nacionalisme català, que romangué sempre en uns paradigmes laics.

El juny de l'any següent a la reunió manresana, Prat es llicencià en dret i el curs 1893-1894 es doctorà a Madrid amb una tesi que fou la base del seu futur llibre: *Ley jurídica de la industria* (1898). Paral·lelament, començà a col·laborar al diari *La Renaixensa*, d'Àngel Guimerà i Pere Aldavert, amb algunes intervencions, tot i que el seu nom esdevingué conegut en la societat catalana del període per la publicació del *Compendi de la doctrina catalanista*,³⁵ que redactà amb Pere Muntanyola i tingué un gran èxit, ja que se'n féu un tiratge de més de cent mil còpies. Aquesta obra, concebuda per a la gran divulgació, es caracteritza per uns missatges simplificadors que es desenvolupen en preguntes i respostes i que servien a Prat de la Riba per a filtrar la nova terminologia nacionalista amb clara intenció proselitista. En l'obra, hi abunden els tòpics sobre Castella i Catalunya i els autors hi definiren els tres trets bàsics de la identitat nacional catalana: la llengua, el dret civil i la història. La fe catòlica no hi era inclosa, tot i que es considerava que la voluntat divina estava darrere l'origen de les pàtries. En aquest marc, els dos autors del *Compendi* expressaven la seva crítica al parlamentarisme i a la política liberal reivindicant unes Corts catalanes «elegides pel sufragi universal dels Caps-de-casa, per gremis i professions, a fi d'acabar amb lo parlamentarisme».³⁶

A més, s'hi remarcava el pes de la història de la Corona catalanoaragonesa i que es trobava en ella un model per a la necessària reforma/regeneració de l'Estat. La decadència catalana, en un clixé molt propi de la publicística catalanística del període, se situava en la unió dinàstica de les corones de Castella i Aragó, que culminà en una sèrie de greuges contra Catalunya que feren que aquesta acabés sucumbint en temps de Felip V quan les tropes reunides d'Espanya i França anorreaten Catalunya, que «sucumbí gloriósament».

Amb una intenció divulgativa semblant a la del fulletó escrit a quatre mans amb Pere Muntanyola, cal remarcar el treball històric *Compendi d'història de Catalunya*,³⁷ que Enric Prat de la Riba escrigué i que fou premiat en els Jocs Florals de 1898. Aquest nou treball estava destinat a divulgar la història de Catalunya en l'ensenyament primari superior i, tal com va recordar Albert Balcells,³⁸ es va conèixer per la versió publicada pòstumament i revisada per Ferran Soldevila el 1918. En la versió originària hi havia una divagació sobre un suposat imperi sard de l'antiguitat, però el que ens interessa ressaltar-ne és, un cop més, la reivindicació de l'edat medieval com a època d'esplendor català amb les seves institucions i llibertats garantides pel cos jurídic del Principat.

35. E. PRAT DE LA RIBA i P. MUNTANYOLA, *Compendi de doctrina catalanista*, Barcelona, Imp. La Renaixensa, 1894, i ara també dins E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. 1, p. 217-231.

36. E. PRAT DE LA RIBA, *Compendi de doctrina catalanista*, p. 229.

37. E. PRAT DE LA RIBA, *Compendi d'història de Catalunya*, a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. 1, p. 572-610.

38. A. BALCELLS, «Prat de la Riba i la història», p. 334.

En una societat convulsa com la barcelonina de finals del segle XIX, commocionada per l'esclat de les bombes i la tensió social, Enric Prat de la Riba acabava els estudis i s'inseria en la vida sociocorporativa del país: així, el 1895 s'incorporà a l'Ateneu Barcelonès, al Col·legi d'Advocats de Barcelona i a la mateixa Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de la Ciutat Comtal. En tots aquests llocs, Prat actuà per a aconseguir la catalanització d'aquestes importants institucions de la vida política i social barcelonina. Era un pas fonamental d'una estratègia que tenia com a finalitat la nacionalització de les elits del Principat. El mateix Prat anà de secretari a la Junta Directiva de l'Ateneu Barcelonès el 1896, de la qual era president Valentí Almirall. A més, s'incorporà a la redacció de la *Revista Jurídica de Catalunya*, de la qual redactà la secció «Miscel·lània Jurídica». Mitjançant aquesta secció, el futur polític de Castellterçol pogué fer una vertadera tasca d'intermediari cultural en la societat catalana del període.³⁹

Els grans arguments «medievalistes» continuaren sent presents: Prat de la Riba defensà reiteradament una reinstauració corporativa que havia de correspondre als grups professionals naturals, en què cadascú havia d'aplegar tots els elements que compartien una professió, perquè sols així els gremis podien esdevenir «individualitats col·lectives» i beneficiar-se d'una «personalitat jurídica». Aquests temes eren també la base de la seva tesi doctoral, que publicà el 1898: *Ley jurídica de la industria*. Una obra que havia redactat entre 1893 i 1894 i que havia guanyat el premi de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona en el concurs de l'any acadèmic 1895-1896. Cal tenir en compte que les afirmacions aquí contingudes van ser matisades en les successives intervencions del jove jurista de Castellterçol, com demostra la publicació, dos anys després, de *Los jurados mixtos*, obra premiada per la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas de Madrid en el curs ordinari de 1900. Aquí es declarava partidari de les associacions obreres i patronals. Pragmàticament, el futur polític de Castellterçol veia que el creixement d'aquest associacionisme podia afavorir una semblança de societat orgànica i corporativa i podia restaurar la pau i l'ordre social mitjançant els jurats mixtos. En fi, els sindicats obrers representaven per a Prat de la Riba un mal menor respecte a una societat atomitzada i per si mateixa incontrolable.

4. La maduresa doctrinària i política d'Enric Prat de la Riba (1898-1906)

Aquesta important evolució del pensament d'Enric Prat de la Riba demostra el seu allunyament d'un dels grans arguments del catalanisme conservador i ens deixa veure la gran capacitat del polític de Castellterçol per a entendre les exigències del

39. Cf. M. PÉREZ NESPEREIRA, *Prat de la Riba: nacionalisme i formació d'un estat català*, Barcelona, Base, 2007, p. 97 i seg.

temps que vivia i d'evolucionar en conseqüència. A més, aquests nous plantejaments es donaren en el context històric de la crisi colonial, quan Espanya perdé les darreres possessions d'ultramar. Aquest fet es traduí, per una banda, en una forta crisi de la hisenda pública i, per l'altra, en la recuperació de capitals catalans que, invertits en les Antilles fins al 1898, representaren una important injecció de capital a la indústria catalana. L'avinentsa de 1898 provocà una radicalització del món catalanista (missatge a la reina regent, manifestos als catalans i al poble de Catalunya) que conduí a la creació, el setembre de 1899, del Centre Nacional Català (CNC) pel grup de Prat de la Riba. En aquest moment de crisi es produïren dos fets cabdals per a la definició del marc polític català: la reclamació del concert econòmic, que l'eventual arribada al poder de Polavieja a Madrid semblava que feia possible, i el moviment del tancament de caixes quan aquest concert no només no es concretà, sinó que, ben al contrari, els pressupostos de Villaverde incrementaren la pressió fiscal (1899).

Precisament el tancament de caixes crispà l'ambient de manera significativa i portà a demanar una intervenció activa dels interessos catalans en la política de l'Estat. Prat de la Riba comprengué l'evolució dels temps i la necessitat d'allunyar-se de les posicions més dogmàtiques dels apolítics de la Unió Catalanista contraris a la participació en les eleccions. La confluència del CNC i la Unió Regionalista, nascuda de les restes del moviment de suport al general Polavieja a Catalunya, va permetre el naixement de la Lliga Regionalista el 1901, que tingué una incidència clau en tota la vida pública catalana fins al 1923. Aquest partit, amb uns quadres polítics moderns, derrotà el sistema dels partits dinàstics a Catalunya i engegà una modernització del país sense antecedents.⁴⁰

Aquests esdeveniments contribueixen a fer evolucionar Enric Prat de la Riba, que en aquests anys de formació va contribuir de manera notable a l'elaboració i difusió d'una cultura política catalanista, entesa com un conjunt d'idees, conceptes, arguments, referències històriques i analogies internacionals, sense les quals el catalanisme no hauria esdevingut mai un moviment polític de masses.⁴¹

En aquest període, cal esmentar que no tot són èxits per a Prat de la Riba, i n'és un exemple el seu enuig envers alguns dels principals referents del catalanisme, com la mitificació de la resistència catalana de 1714: en l'article «Els herois màrtirs», del 10 de setembre de 1899,⁴² Prat de la Riba deia clarament que no es decantava per aquesta època ni tampoc per la Guerra dels Segadors. El polític de Castellterçol considerava que «[l]a història catalana, per a educar i enfortir el nostre esperit, té les planes esplèndides de creixement i l'edat d'or de la Pàtria, amb herois mascles i ben equilibrats, herois triomfadors que duïen l'èxit per company, que preparaven amb

40. Santiago IZQUIERDO BALLESTER, *La primera victòria del catalanisme polític: el triomf electoral de la candidatura dels «quatre presidents» (1901)*, Barcelona, Pòrtic, 2002.

41. Sobre els elements simbòlics del primer catalanisme, em permeto remetre al meu treball: G. C. CATTINI, «Myths and Symbols in the Political Culture of Catalan Nationalism (1880-1914)», *Nations and Nationalism*, vol. 21, núm. 3 (2015), p. 272-289.

42. E. PRAT DE LA RIBA, «Els herois màrtirs», a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. II, p. 295-297.

temps totes llurs empreses i les calculaven fredament, sense sentimentalismes malaltissos ni exaltacions d'«il·luminat». La seva preferència era la de Jaume I, Pere el Gran, etc., que havien de ser assumits com a models per tot el moviment catalanista. Prat de la Riba considerava, en línia amb les aportacions d'historiadors com Josep Pella i Forgas i Josep Coroleu, que el 1714 era la fita última de la decadència començada segles enrere amb la unió dinàstica. Els catalans de 1714 ja no escrivien ni cantaven en català i s'havien venut a un partit espanyol, i deixava clar que si fins i tot haguessin guanyat els catalans «l'ambient de la Cort i els corrents de l'època i la terrible degeneració de tota la cultura catalana[,] haurien fet inútil el triomf».

L'article creà una polseguera dins del moviment catalanista, però és important subratllar que, malgrat tot, Prat acabà fent propis temes que considerava que no eren positius en el plantejament que defensava però que gaudien d'un consens molt ampli. Aquest pragmatisme ens diu molt de la seva capacitat política d'adaptació i de lideratge que aconseguí tenir en el moviment en les dues dècades posteriors.

El breu període de l'abril de 1902 en què fou detingut per haver reproduït a *La Veu de Catalunya* una nota publicada per *L'Indépendant* de Perpinyà sobre la situació dels viticultors del Migdia de França, marcà la vida del polític catalanista, ja que patí la malaltia de Bassetow, que l'obligà a una convalescència forçada. Quan el 1904 es reincorporà a l'activitat política, era un home madur, reflexiu i conscient de la seva missió política. A més a més, el mateix 1904 es va produir l'escissió del sector més liberal de la Lliga Regionalista i el grup encapçalat per Santiago Gubern, Lluís Domènech i Montaner, Jaume Carner i Ildefons Sunyol fundaren *El Poble Català*, que fou dirigit, successivament, per Joan Ventosa i Calvell, Francesc Rodon, Pere Coromines i Ignasi Ribera i Rovira. Aquesta capçalera es va voler convertir en una alternativa a l'elitisme noucentista, del qual assumia conceptes com el de civilitat i al qual volia incorporar elements de caràcter democràtic, a més d'intentar dotar d'un caràcter social les propostes de reforma de l'Estat que feien els estatistes de la Joventut Nacionalista. Aquests plantejaments portaren al naixement del Centre Nacionalista Republicà (1906).⁴³

En aquest context apareguren tres textos de referència del polític de Castellterçol. El primer, i segurament el més conegut, és *La nacionalitat catalana*,⁴⁴ obra amb la qual culminà un procés ideològic en què el catalanisme polític es dotà dels elements bàsics per al seu desenvolupament posterior, definint-se respecte a elements històrics, lingüístics i culturals que haurien de conformar els trets bàsics de la nació catalana. Respecte al «medievalisme», Prat tornava a identificar l'edat mitjana com l'època de plenitud nacional, de gran expansió econòmica i d'auge de les institucions fruit del pactisme i del positivisme del poble català.

També concretava la posició dels intel·lectuals interessats en la creació d'un

43. Cfr. G. RUBÍ i S. IZQUIERDO, *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2009.

44. E. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, Barcelona, Tip. l'Anuari de la Exportació, 1906, ara també a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. III, p. 117-170.

nou espai públic, nacional i amb un major intervencionisme de les institucions, en camps com l'economia o la problemàtica social. Aquest catalanisme, doncs, volia lligar la tradició catalana amb la modernitat de la societat de masses, tot seguint les pautes indicades per Prat (a *La nacionalitat catalana*) i per D'Ors (al *Glossari*).⁴⁵

No es pot deixar de banda la importància del context en què es publicà *La nacionalitat catalana* i la seva funció estratègica d'aparèixer en la conjuntura de la manifestació de massa del 20 de maig de 1906, convocada per la Solidaritat Catalana en contra de la Llei de jurisdiccions. L'èxit aclaparador de *La nacionalitat catalana* fins i tot en les xarxes dels seus opositors polítics, com podien ser Pere Coromines o Antoni Rovira Virgili, ens permet de considerar-lo com el gran breviarí de doctrina catalanista que, juntament amb altres intervencions de Prat, va contribuir a crear una vertadera religió civil per a la qual Catalunya i el catalanisme esdevingueren una forma de religió política secular, o, més ben dit, una religió civil que no s'identificava amb la ideologia de cap moviment polític particular. Partidària de la separació entre l'Estat i l'Església, aquesta religió civil era capaç de conviure amb les religions institucionals tradicionals sense identificar-se amb cap confessió, ja que es donava un credo cívic compartit sobre els partits i sobre les confessions. Si els articles de Prat de la Riba a la *Revista Jurídica de Catalunya*, els seus treballs sobre l'organització del treball i la seva activitat catalanista representen el moment d'aprenentatge en què assumí les diferents aportacions de les ciències socials del moment, *La nacionalitat catalana* s'ha de llegir com una síntesi d'aquest període d'aprenentatge que, però, aparegué ja en el nou segle en un moment en què Prat deixava de ser jurista i intel·lectual per a transformar-se en polític i administrador.⁴⁶

En aquesta conjuntura, la segona obra que volíem esmentar és constituïda per una sèrie d'articles sobre els pagesos de remença que aparegueren a la *Revista Jurídica de Catalunya* entre 1906 i 1909.⁴⁷ Segons Albert Balcells, es tracta del treball d'Enric Prat de la Riba més ambiciós des del punt de vista historiogràfic,⁴⁸ ja que estava concebut per a descriure l'adscripció de la pagesia a la Catalunya Vella, així com l'evolució del sistema esclavista de l'Imperi romà al feudalisme de l'edat medieval. La voluntat del polític de Castellterçol era replicar el llibre d'Eduardo de Hinojosa *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, aparegut a Madrid el 1905. Des del punt de vista metodològic, Prat defensava la importància d'escriure un relat que havia de permetre al lector reviu el passat, contràriament a la «sequetat algebràica» d'Hinojosa. Des del punt de vista dels continguts, Prat feia una interpretació evolutiva i no rupturista de l'evolució social: del seu relat, el polític de Castellterçol exclouïa les guerres remences i la violència senyorial, i arribà a proposar un esquema històric en el qual la sentència de Guadalupe s'havia produït

45. J. CASASSAS, «Prat de la Riba i "La Nacionalitat catalana"», p. v-lvi.

46. Sobre el paper d'Enric Prat de la Riba com a creador d'una religió civil he insistit en el meu treball: G. CATTINI, *Prat de la Riba i la historiografia catalana*, p. 291-318.

47. E. PRAT DE LA RIBA, *Els pagesos de remença*, a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. III, p. 48-75.

48. A. BALCELLS, «Prat de la Riba i la història», p. 340.

gairebé com a confirmació d'un procés imparable d'alliberament de la pagesia des de la seva antiga condició de *servi casati*.

Finalment, la tercera obra que volem recordar com a colofó dels escrits que ens permeten resseguir l'evolució dels referents medievalistes en Prat de la Riba és l'obra *Les Corts catalanes*, que també aparegué en 1906.⁴⁹ En aquesta obra, l'autor tornava a tractar temes força coneguts, però també aportava una important reinterpretació del passat català i aragonès que em sembla important subratllar. El polític de Castellterçol remarcava des de bon principi la importància de la història parlamentària catalana. Feia un resum de la tipologia de corts i recordava que a Castella el poder reial ho era tot, mentre que el braç popular era subordinat al monarca, tal com passava a França. En canvi, Prat delineava una similitud entre Anglaterra i Catalunya, on «el sentit de la llibertat» havia estat «tant esplendorós». Tot i això, Prat de la Riba havia de reconèixer la superioritat anglesa respecte a la catalana, ja que la realitat d'Anglaterra havia permès que el parlament fos constituït per la reunió dels diferents braços, mentre que a Catalunya els braços romangueren separats. En segon lloc, el polític de Castellterçol veia que el poble anglès havia tingut un parlament únic, mentre que el català s'havia afeblit dividint-se entre el parlament del Principat i Mallorca i el de València. Prat recordava que històricament el regionalisme havia subratllat la bondat del federalisme de la Corona catalanoaragonesa, però ell mateix havia arribat a la conclusió que aquest federalisme havia estat causa de disgregació davant la imposició de la monarquia autoritària dels Àustria primer i dels Borbó després.

Per altra banda, Enric Prat de la Riba subratllava també els elements que anglesos i catalans compartien: començava recordant l'antiguitat de les institucions representatives d'ambdós pobles. A més, insistia que en el cas català es podia parlar fins i tot d'una funció pionera del braç popular, que havia tingut representació a partir de 1214, mentre que els anglesos havien hagut d'esperar fins al 1265. En aquest marc, el polític de Castellterçol recordava que el Parlament s'havia aixecat reiteradament davant de les pretensions de la Corona, o, amb les seves paraules: «Les nostres Corts, fins en les hores d'isolament, de decandiment, fins agonitzant en l'atmosfera irrespirable dels últims Àustries i els primers Borbons, varen mantenir amb llurs forces la causa de les públiques llibertats».⁵⁰ Continuava subratllant analogia en la lluita del Parlament per no fer-se subordinar a la Corona, així com a exigir les dimissions de membres del consell reial (Montsó, 1382-1384). Prat de la Riba acabava afirmant de manera tallant que la naturalesa provincial del Parlament català fou la causa de la seva ruïna: «[...] i per no ésser assemblea de tota la nació, va ésser possible que la dinastia castellana els privés d'ambient de política general des del començament de l'època moderna».⁵¹

49. E. PRAT DE LA RIBA, *Les Corts catalanes. Proposicions i respostes amb pròleg i comentaris d'Enric Prat de la Riba*, Barcelona, Tip. l'Anuari de la Exportació, 1906, ara també a E. PRAT DE LA RIBA, *Obra completa*, vol. III, p. 227-248.

50. E. PRAT DE LA RIBA, *Les Corts catalanes*, p. 234.

51. E. PRAT DE LA RIBA, *Les Corts catalanes*, p. 235.

Aquestes afirmacions ens tornen a fer veure un Prat de la Riba que interroga la història i que intenta trobar solucions als errors del passat. Aquesta és la tasca que el polític de Castellterçol intentà desenvolupar en els anys següents, al capdavant de les institucions del país (des de la presidència de la Diputació de Barcelona fins a la de la Mancomunitat de Catalunya), amb l'única obsessió d'aconseguir l'autogovern del poble català. Enric Prat de la Riba, doncs, tingué un paper destacat en la creació d'una cultura política autònoma per al poble català. El recurs medievalista, fonamentat principalment en l'esplendor de les institucions de l'edat mitjana i fruit del caràcter pactista català, havia de ser una peça bàsica en la construcció d'uns arguments simbòlics, argumentals i commemoratius sense els quals el catalanisme, com en tot els moviments de masses contemporanis, no hauria pogut irrompre amb l'empenta amb què ho va fer en la vida política catalana. Si al començament parlàvem dels tres grans arguments medievalistes emprats per Enric Prat de la Riba, el pas del temps i la capacitat d'adaptació pragmàtica del mateix polític de Castellterçol feren caure en desús els recursos neocorporatius o neogremials, però mantingueren viu, en canvi, el record de les llibertats medievals que millor representaven la continuïtat i la recerca d'autogovern del poble català a través del temps. Les realitzacions de la Mancomunitat de Catalunya foren l'aplicació pràctica d'aquesta recerca d'autogovern i de millora de gestió dels assumptes de la vida pública. Aquest, sens dubte, fou el millor llegat del patriotisme cívic d'Enric Prat de la Riba.